
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

CSENDES TRAGÉDIÁK

Hornyik György: *Parcella*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1980.

Ritkán jelentkező alkotónk könyvét vettük kezünkbe Hornyik György *Parcellájával*, első, értéktelennek semmiképp se mondható *Temetés* című kötetének megjelenése után majd másfél évtizeddel. Hosszú hallgatásának okairól a szerző fülszöveggént napvilágot látott vallomásából értesülhetünk: „Tizennégy évvel ezelőtt jelent meg első novellás kötetem, a *Temetés*. A fél emberöltőnyi idő, úgy érzem, szükséges volt a tisztuláshoz, ahhoz, hogy megtaláljam a saját témámat, a saját hangomat.” Írói célkitűzéseiről is itt olvashatjuk az alábbiakat: „Korunkban az író egyik legfőbb feladatának azt tartom, hogy nemcsak sarkított helyzetekben, hanem a hétköznapok látszólag eseménytelen világában is, a közöny és a csömör szürke fedőrétege alatt meglássa és megláttassa az ember rejtett, de igazi lényegét, a körülöttünk szinte észrevétlenül lezajló tragédiákat (és komédiákat), kitapintsza az emberi kapcsolatok erővonalait, visszaadja az agyonhasznált, elkoptatott szavak aranyfedezetét.”

Félreérthetetlen szavak, már-már a kritikával szembeni kihívásként is értelmezhetőek. Kézenfekvő lehet ezért hozzáállásunk: lássuk hát, mennyire is sikerült Hornyik Györgynek célját elérnie. Témáit tekintve épp-ugy, mint a megvalósítást illetőleg.

Kezdjük talán azon, hogy az első novella után rövid ideig úgy éreztük, szerzőjét máris némi ellentmondáson értük. Annyiban, hogy a fűzfán innen témája — egy háborús kivégzés leírása, mely a maga puritán eszközeivel akaratlanul is Orkény István Kivégzési szabályzatát juttatja eszünkbe — végeredményben nagyon is „sarkított helyzetet” jelent, bár ugyanilyen joggal mindjárt arra is gondolhatunk, hogy éppen az ilyen helyzetek képezik általában a háborús képezték még inkább a fasizmus hétköznapjait. Ezt követően pedig a mindössze néhány soros Szabadság a szőnyegporolás felvillantott képével mintha egyenesen az igazi hétköznapok háborús sőt történelem feletti győzelmét szimbolizálná. Az ezután következő két újabb novellában aztán ismét „háborús hétköznapokkal” találkozhatunk. A sok tekintetben Déry Tibor Alvilági játé-

kait emlékezetünkben idéző Olvadásban egy ostromlott nagyváros egyik romos bérházának éhező lakói főznek meg egy fagyott lócombót, amelyből, arra gondolva, hogy emberi fogyasztásra már alkalmatlan vagy éppen mérgező lehet, s mivel neki „már körülbelül mindegy”, a kísérleti nyúl szerepét magára vállaló 72 éves öreg tanár eszik elsőnek. Ugyanilyen szikár eszközökkel megformált, kevés szóval sokat mondó írás az Erőszak is, amelynek megerőszakolt fiatalasszonya, bár megtehetné, emberségből vagy a véres megtorlás látványától rettegve, mégsem hajlandó felismerni támadóját a parancsnokuk által felsorakoztatott és halállal fenyegetett katonák között. Mindkét írás feszültsége páratlan, valóságossága szinte kitapintható, annyira, hogy úgyszólván „anakronisztikusnak” tetszik, úgyhogy akár egy ma már idős korú író nyomában a II. világháború befejezése után született alkotásainak is hihetnénk őket, ezért is támasztják bennünk azt a nem egészen esztétikai természetű kérdésfelvetést, ábrázolhatók-e a „háború hétköznapijai” ennyi év után is minden történelmi távlat mellőzéseivel, minden elvonatkoztató és átértékelő-összegező szempont nélkül, ugyanabban a primér látószögéből szemlélve, ahogyan az közvetlenül a világégés végetérte után, a még elevenen fájó élmények hatására szükségszerűen történt. Bármilyen furcsa paradoxonnak tűnjék ugyanis, e háborús írások esetében éppen azok hitelessége, élményszerű mivolta tűnik valahogy „tökéletes hamisításnak” és teszi kérdésessé a hitelességet. Akkor is, ha az Erőszak kapcsán, arra való tekintettel, hogy melyik hadsereg tagjaira ismerünk rá a benne szereplő katonákban, felmerülhet, hogy ezt az írást, ha a maga idejében másvalaki műveként születik meg, aligha lehetett volna „azon melegében” (még kevésbé akárhol) megjelentetni — kérdés persze, hogy a fájó dolgok ilyenféle „elkésztet szóvátevése” nem jelenti-e a „másképp szóvátevés” követelményét is egyúttal, pótolhatja-e a távlat hiányát.

Ami a további írásokat illeti, velük kapcsolatban már nemigen hozakodhatunk elő ilyen, sokak szemében talán mondva csinált kifogásokkal. Legfeljebb a Gödörben című esetében, mivel a benne némafilmre emlékeztető eszközökkel megmutatott kubikussors is (kitűnő rövidfilm készülhetne belőle) egy nagyjából már letűntnek tekinthető világot idéz inkább, ugyanakkor a földhözragadtságunk az a képe, ami a kisfiú számára faragott játéktalicskában csúcsosodik ki, valahogy általánosabb jelentést is kap. Még inkább elmondható ez Az akvárium haláláról, mivel itt az elhagyott lakás képe, az akváriumban némán és észrevétlenül kiszivárgó halacskákkal, mintha csak pusztán hangulatával lenne előrevetített összegezője a Hornyik könyvében központi szerepet kapó csendes tragédiáknak. Amilyen a Vasszegekkel veretel szűkszavúan elmondott lenyűgöző sivársága és az Öregek ciklus három darabja. Ezek közül a Bonazza öreg halásza mintha Hemingway Öreg halászával felelne a maga módján, mivel ő már inkább csak meghalni fut ki a tengerre csónakjával — úgy tetszik, nem is igazán a má-

sok előtt hangoztatott nagy fogás reményében, hanem mert „tudja a dolgát”. Akárcsak a „kegyetlen pontossággal” megírt Tiszta munka kivéült házőrzdjét kegyeemplövessel elpusztító öregembere. Vagy a Parcella, vele akár azonosnak is tekinthető, de dolgát inkább csak tudni vélő öregje, aki már csupán szokásból, gépies beidegződésből ássa fel udvara földjét, jól tudva, hogy abban már nem terem semmi. Ezeknek a Hornyik eddigi munkásságában alighanem csúcshatár tekinthető írásoknak legszembeötlőbb jellemvonása kétségtelenül a reménytelenség, a terméketlenség, a csendes, de elszánt belenyugvás a „leépülésbe”, öregjeinek ez kölcsönöz egyfajta sajátos tartást, sőt heroikus vonást, ezáltal válnak jelképes erejűvé helyzetei is. Más tárgyú írásaiban viszont, amilyen mindenekelőtt a Szakadás, mintegy az előszelét érezzük, ha nem is a fenyegető tragédiának, de a benne szereplő házaspár kapcsolata váltságának mindenestre, pusztán a látszólag semmitmondó párbeszéd hangvételéből. Kár, hogy ennek „párja”, a szintén két ember egymás közti viszonyát érintő és nagyon hasonló eszközökkel megalkotott Földszinten esetében ugyanez a hétköznapiság már valóban a semmitmondás határait súrolja, mint ahogy a szintén dialógusra épülő Vízparton sem képes egyszerű és hangulatos kis életképen túlelni. A párbeszédeknek egyébként többnyire jelentős szerepük van Hornyik írásaiban, így a legösszetettebb emberi helyzetet élénk táró Szerelemben is, ahol az idegbeteg vőlegényét meglátogató és a kapcsolat további fenntartásának értelmét nem látó lány a szakítás szándékával érkezik a klinikára, de a döntő lépés megtételére, amint azt várjuk is, végül nem tudja rászánni magát. Úgy tetszik, elsősorban a történet belső logikájából vagy inkább a humánus mondanivaló követelményéből fakadóan, ami viszont ebben az esetben a képlet egyszerűsítése árán lesz elérhető csak. Annak folytán, hogy a szerző itt a „szerelemben oldás” felemelő befejezésével szeretné lezárni művét, s kötetét is egyúttal, ez azonban a helyzet lényegéből fakadóan nem sikerülhet igazán. Ezért lenne talán szerencsésebb megoldás, ha inkább a lányban mindenképpen tovább élő kételyek újbóli megszólaltatásával fejeznék be a szerző, illetve tenné továbbra is rákérdezően nyitottá elbeszélését, amely különben csakis problematikája mélyebbre hatoló és elkerülhetetlenül részletesebb kibontása esetén keltethetné a teljesség érzetét bennünk. Úgy, ahogyan azt a lehetőfinom hangulatot teremtő Prelúdium viszonylag derűsebb színei esetében tapasztalhatjuk. E gyerekélményt tárgyul választó rövid novellával szemben legkevésbé alighanem a Kamaszok — a kötet egyetlen első személyben íródott novellája — illik bele a könyv egészébe, emellett pedig ilyen, apjaura „élhetetlenségét” jassznyelven elpanaszoló srác monológjaként megszólaltatott szöveget mintha túlságosan is sokat ismernénk.

Ennek ellenére a lényeg mindenképpen az, hogy a kötetben egybe gyűjtött írások tárgyukat, művészi megoldásaikat és értékeiket tekintve egyaránt eléggé összeillők ahhoz, hogy a kötet egészének vonatkozásában

bántó színvonal-ingadozásról ne eshessen szó. Igaz ugyan, hogy formai újításokról, a hagyományos novellaszerkezet széttörését célzó kísérletekről sem beszélhetünk, amiért is az írói megközelítést illetőleg helyénvalónak tetszik a megállapítás: realizisztikus felfogású és tradicionális eszközökkel építkező, többnyire tárgyilagos leírásokra és néhány szavas párbeszédre szorítkozó, feszességig tömör írásaiban Hornyik György annyit mond el a tárgyakat képező és jobbára hétköznapiak mondható emberi helyzetekről, amennyi ezekből ebben a jól bejáratott novellatípusba besűrítendő; lehetőségeit legjobb írásaiban maximálisan ki is aknázza. Ennek köszönhető, hogy a *Parcellát* az utóbbi évek egyik legkiegyenlítettebb szintű és legegységesebb elképzelés szerint fogant novella köteteként emlegethetjük. Szerzőnk önmagával szembeni szigorúsága ezért tűnik számunkra alapján véve „kifizetődő befektetésnek”. Erkölcsei értelemben mindenesetre.

VARGA Zoltán

HÍRADÁS A CSILLAGBÖRTÖNBŐL

Vladislav Rotbart: *Ne feledd el régi barátod*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979

„A jugoszláv népfelszabadító mozgalom résztvevőinek harca a szegedi Csillagbörtönben” alcím alatt Vladislav Rotbart izgalmas korszakot, gazdag fényképanyagot és hasonmásban számos írásos dokumentumot tett közzé a Forum gondozásában megjelent könyvében. Rotbart a kor tanúja és cselekvő résztvevője, az illegalitás kemény idejében megéledt „krónikás”, a Csillagbörtön rabja ezzel a könyvvel tartós emléket emel a népfelszabadító háború egy különleges frontjának, a börtön rácsai mögött folyó ádáz ellenállásnak és harcnak. Rotbart minden sorából, megfogalmazásának minden mondatából felizzik rabtársainak, harcostársainak, elvtársainak szeretete, féltése és az az emlékirói törekvés, hogy 752, kínzásoknak, megaláztatásoknak alávetett sorstársáról tartós emlékképet állítson össze.

Az emlékirat dokumentálásán és megírásán hat éven át dolgozott. Kitartóan kutatott azokban a levéltárakban, könyvtárakban és már publikált anyagokban, amelyekben bármit is fellelhetett könyvének adatai közül. Ezeknek az adatoknak mozaikszerű elrendezése végül is egy olyan könyvet eredményezett, amely a bácskai és baranyai népfelszabadító mozgalom történetének elkerülhetetlen forrása. Ha a források felkutatására szánt hat évhez hozzáadjuk azt a majdnem négy évet is, amit Rotbart „személyes tapasztalatgyűjtésén” a Csillagbörtönben